

ТЫВА АССР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ 1979 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң ДЫҢНАДЫЫ

Table with 3 columns: «Тыва кедээ туугу» трест, «Тыва сүт туугу» трест, «Тыва септелге туугу» трест. Values: 100.9, 84, 90.5; 104, 101, 105.

Ү л е т п у р

Үлетпур продукциянын аң чууга хевирлерин сайгарар болгаш бугурун үндүрер талазы-биле чылдын баштайгы чартынын планын күүсеттинген. Эрткен чылдын баштайгы чарты-биле денээрге, үлетпур бугурулуунун кемчээли азаткан.

Продукция сайгарарынын болгаш өзүлде темпизинин планынын күүсеттинген аң чууга адырлар айы-биле көргүзгөргө мындагы:

Table with 4 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Чик үлетпур, даганы-кеже болгаш комбикорм үлетпур, электри энергиязы азын белиг темпизиг хөгжөөн.

Чылдын баштайгы чартында күш-ажалдын бугуручулунун планы 102 хуу күүсеттинген.

Продукция сайгарарынын, бугурулуунун болгаш күш-ажалдын бугуручулунун өзүлдезинин темпизинин чартык чыл планын тус-тус эргелелдер база бугурулге черлеринин талазы-биле көргүзгөргө мындагы:

Table with 4 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Үлетпур продукциянын аң чууга хевирлерин 1979 чылдын бирги чартында бугурун үндүргенин тус-туузда көргүзгөргө мындагы:

Table with 4 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Table with 3 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Чылдын баштайгы чартында пландан ажыр 32 мун тонна хөмүр-дашты, 4 млн. квт. шак электри энергиязын, 40 тонна шой шугулазын, 281 тонна сортуг даг-дугун, 6 мун куб. метр динат материалын, 7 мун өжеш хөм икитин, 153 тонна эртти, 362 тонна даганын, 882 тонна душту бугурун үндүргөн.

Үлетпур нийтин-биле чартык чылдын планын күүсеткенда болса, чартык бугурулге черлери доктааткан даалгаларын күүсеткен. Продукция сайгарарынын кемчээлинин планын 14 бугурулге коллективтери күүсеткен болгаш ол-ла хире салыгы бугурулге черлери эрткен чылдын баштайгы чартымынга денээрге, үлетпур бугурулуунун кемчээли азаткан. 20 бугурулге күш-ажалдын бугуручулунун талазы-биле планнынган денелге четпөөн, а 13 бугурулге—эрткен чылдын баштайгы чартымынга денээрге, ову күдүздү кан. Туугу туубузуу, чугай, эртен чыыр демпир-бетон кыдыглары, кидиг илик, мебель, хлеб болгаш хлеб-бука кыдыглары, ниво, ээртес суксунар бугурун үндүрер, балык тулар талазы-биле чартык чыл планын күүсеттинген.

Бараанын продукциянын бот-үнезинин талазы-биле чартык чыл планын күүсеттинген. Бугурулге эртемнин болгаш техниканын челикинерин ажылдарынын күрүнө планын 38 кемчээлге көрдүнгөн турган, оларын 20-эни херек кырында ажылга кептереткен.

Көдээ ажыл-агый

Республикада чазын чажар культуларын тарылгазын доозулан. 1979 чылдын дужуунге кедээ ажыл-агый культуларын 359,3 мун гектарга чаштырган. 1978 чыл-биле денээрге, тарылга шөлу 12,2 мун гектарга азы 3 хуу өзөгжөн. Хо чылдан тараа культуларын 231,8 мун гектарга чаштырган болгаш эрткен чылдынга бодарга 5 хуу өзөгжөн. Арбайын тарылгазы 2 ажыг катан, чинге-тараанын — 15 хуу кызырылган. Кол аш-чөм культуразы — кызыл-тастын тарылгазы эрткен чылдынга бодарга 7,4 мун гектар азы 5 хуу өскөн. Мал чөм культуралардан хөй чылдыг сингенерин болгаш силос культураларын тарылга шөлу өскөн.

Чазын чажар тарааларын планын 95 хуу күүсеткен. Суттагыт черлерде тарылга шөлу 1978 чылда турганынга бодарга, 407 гектар азы бир хуу көвүздөн, оон иштинде мал чөм культуралар 1,5 мун гектар азы 5 хуу көвүздөн. Сортуг үрелингер-биле чаштырган тараа культураларын тарылга шөлу эрткен чылга денээрге, 34,9 мун гектар азы 18 хуу кызырылган.

1979 чылда чаагай дужутту алдыр-биле республиканын совхозтары Дуржулга станицанын кириштер, көдээ ажыл-агый культураларын баштайгы өзүшкүн сутгарылазын 1978 чылда турган 21,7 мун гектарын орунга 23,8 мун гектарга чоруткан.

1979 чылдын июль 1-ге чедир республиканын шөлдөрүнче 120,4 мун тонна органиктик земичидилгелерин сөөртүп төккөн. Хөй-хөй совхозтар органиктик земичидилгелерин эрткен чылдын 60 үнеинде турганындал амыа хөйү сөөртүп төккөн. 1980 чылдын дужуунге 51,2 мун гектар черни куруктур алдарган.

1979 чылдын июль 1-де байдал-биле чикжөк эталон кыдыр шикчилерге, республиканын ажыл-агыйлында 2599 трактор бар болуп турар, ол болза 1978 чылдын июль 1-де турганындал 165 трактор хөй. Чикжөк эталонче шикчилерге, 60 чылдан чоруткан бугу трактор ажылдары 929 мун гектар болган, ол 1978 чылдын ол-ла үнеинде турганындал 9,9 мун гектар хөй. Чикжөк эталон бир тракторга ажылга кылышкын 1978 чылда июль 1-де турган 378 гектарга бодарга 1979 чылдын июль 1-де 357 гектар болган.

1979 чылдын июль 1-де байдал-биле алдырга, 1681 трактор септеттинген, ол 1978 чылдын июль 1-де турганындал 171 азы 11 хуу хөй. 1979 чылдын июль 1-ге чедир тракторлар септелгенин планын 91, чүкк автомобильдеринин — 70 хуу күүсеткен.

Республиканын совхозтарында болгаш Дуржулга станицанын мал ажылынын продуктуларын бугуруни дараазында саннар-биле көргүстүгүн турар:

Table with 4 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

1978 чылдын июль 1-де турганындале денээрге, бир илектен саап алдыр сүт 19 кг азы 2 хуу көвүздөн, эрткен чылдын январь-июльда бир кыс агадан 76 чурга алганына бодарга, 1979 чылдын январь-июльда 77 чурга алган. Баштайгы чартык чылда бир хойдан кырып алдыр сүк 0,92 кг болган, ол эрткен чылдын ол үнеинде турганындал өскөрүлдөөн.

Дуржулга станицанын кириштер алдырга, республиканын совхозтарында чылдын баш саны:

(Мун баш)

Table with 4 columns: Product name, 1978, 1979, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Мал болгаш күш (тириг ден-ан-биле)—мун тонна, Сүт—мун тонна, Дук—тонна, Чуурга— млн. борбак

Көдээ ажыл-агый продуктуларын саларынын чартык чыл планын ажыл-агыйларын бугу-ле категориалары: ээти, сүтү—2, дукту—62 болгаш чуурга—33 хуу ажыр күүсеткен.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бугу-ле хевирлерин саларынын чартык чыл планын чели район чедир болгаш ажыр күүсеткен. Оон-биле чергелештер Танды болгаш Би-Хем районнар ээт болгаш сүт садарынын чартык чыл планын күүсетпөөн.

Көдээ ажыл-агыйнын материал-техниктиг баазанын быжыгы үрүгүчүлүн турар. Бирги чартык чылда күрүненин капитал салымшыкынарынны күсели-биле 2900 баш миыстыг бода мал, 27,6 мун баш хөй кирер калаларын ажылгалта кириген, ол болза 1978 чылдын бирги чартында турганындал амыа хөй.

Меллорация болгаш сүт ажыл-агый министрствозу 40 мун гектар оларны сугулу болдурун, 22 мун гектарын сугарыла дериншикиннин чарты кылган, ол эрткен чылдын ол үнеинде турганындал 2 мун гектар хөй. 1978 чылда турган 100 гектарга удур 358 гектар чаа черлери сугарган, 774 гектар шөлдүн сугарыла системаларын өле туткан.

1979 чылдын бирги чартында республиканын көдээ ажыл-агыйында 222 тракторун, 133 тараа комбайнын, 321 чүкк автомобильни чорутуп берген. Хо чылдын алды айларынын дуржулуна республиканын ажыл-агыйлары эрткен чылдын бирги чартында алган 17,5 мун тоннага удур, 21 мун тонна минералдык земичидилгелерин алган.

Транспорт болгаш харылзаа

Нинти ажылгалдын автомобиль транспорту-биле чүкк сөөртүрүчү чартык чыл планын 104 хуу, чүкк сайгарарынын планын—97 хуу, пассажирлер аргыштырарынын планы —101 болгаш пассажир аргыштырарынын даалгалы—100,6 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдын баштайгы чартымынга денээрге, чүкк сөөртүрү болгаш чүкк сайгарылгазы 7 хуу, пассажирлер аргыштырары—1 болгаш пассажир аргыштырары—6 хуу кемешкен.

Алар транспорт пассажирлер чедиринин чартык чыл планын 101 хуу күүсеткен. 1978 чылдын ол-ла үеинде денээрге, пассажир аргыштырары—16 хуу көвүздөн. Чүкк даамжаларын чартык чыл планын күүсеттинген болгаш эрткен чылдын баштайгы чартымындале денээрге, чүкк сөөртүрүчү кемчээли 7 хуу кемешкен.

Харылзаанын бугурулге-техниктиг эргелели тарифти орудалар талазы-биле чылдын баштайгы чартымындале планын 100,2 хуу, харылзаа продуктуларын планын—105 хуу күүсеткен. Харылзаанын тарифти орудаларын болгаш продуктуларын-даа талазы-биле өзүлде эрткен чылдын денелден 13 хуу көвүздөн. Харылзаа ажылдакчылары күш-ажалдын бугуручулунун чартык чыл планын 106 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылдын ол-ла үеинде денээрге, күш-ажалдын бугуручулуну 11 хуу бөдөөн.

Капитал туугу

Эрткен чылдын ол үеинде денээрге 60 чылдын бирги чартында акцияларындыкынинин бугу дестеринин кол фондундарын 13 хуу хөйү ажылгалта кириген. Чылдын баштайгы чартында кол фондундары ажылгалта кириеринин планы 57 хуу, оон иштинде чер-чер Советтеринин бугурулуелери болгаш организациялары 76 хуу күүсеткен.

Республиканын ууус ажыл-агыйында капитал салымшыкынары 1978 чылдын ол үеинден 5 хуу өзүлдегил болган. Чер-чер Советтеринин бугурулуелери болгаш организациялары капитал салымшыкынары 52 хуу шингездин алган.

Көдээ ажыл-агыйнын тогуздүзүгине капитал салымшыкынары бугу ажылдарын катый алдырга, 26,3 млн. рубль болган азы эрткен чылдын ол үеинде турганындал 6 хуу өскөн. Иригация-меллорация ажылдарына 3,3 млн. рубльди чартылап, эрткен чылдын бирги чартында ол тун 3,5 млн. рубль турган.

Көдээ адырлар ажылдар организациялар бирги чартык чылда боттарынын күжү-биле кыдыр ажылдарын планын 76 хуу күүсеткен. 1978 чылдын ол үеинде бодарга керээлг ажылдарын кемчээли 2 хуу өскөн.

Көдээ адырлар кыдыр ажылдарын планынын болгаш нинти кемчээлин өстүрерин темпизини күүсеттингенин трестер айы-биле алдырга:

Table with 4 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual, 1979 growth rate. Rows include electricity, metal, wool, etc.

«Тыва туугу» трест, «Шагонаржестрой» трест

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

Тугууга күш-ажалдын бугуручулун белидеринин планын 99,2 хуу күүсеттинген. 1978 чылдын ол үеинде денээрге туугу-монтаж болгаш дузалал ажылдарында ажылга турар кижилерин күш-ажалдын бугуручулуну 5 хуу бөдөөн. Туугу-монтаж ажылдарынын нинти кемчээлинин бугу-немелде өзүлдеги күш-ажалдын бугуручулун белидеринин күсели-биле челип алдыган.

Туугу-монтаж ажылдарынын херек кырында бот-үнеин планда көрдүнгенин 4 хуу алган. Совхозтар арасында туугу каттымшыкынарын организациялары керээлг ажылдарын планын 90,6 хуу күүсеткен.

Туугу ажылдарында хожаулашкын болгаш четпестер ам-лаа бар. Ээтин хөй бугурулге күчүлери чогуур хуусаазында ажылга турар кижилеринин чамалык туугу организацияларын керээ адырлар кыдыр ажылдарынын, күш-ажалдын бугуручулун белидеринин планнарын күүсетпөөн болгаш туугу-монтаж ажылдарынын бот-үнеин дартаткан.

Чоннун материалдыг чаагай чоруунун болгаш культурулуг деңгелиниң өскени

Эрткен чылдын ол үеин-биле денээрге улус ажыл-агыйында ажылга турар бугу кижилерин саны бо чартык чылда 0,9 хуу көвүздөн.

Ажылга турар бир кижинин айа ортумак ажыл төлөгөрү 158,6 рубль болган ийикке, азы эрткен чылдын ол үеинден 0,6 хуу өскөн.

1979 чылдын июль 1-де байдал-биле алдырга республиканын ажалла кассаларында 79 мун кижик акшаларын шыгжап турар, ол акшаларын нинти түгү 54 млн. рубль. Эрткен чылдын ол үеинде турганында бодарга акша салымшыкынарын саны 3 мун кижиге кемешкен болгаш олар 6 млн. рубльди шыгжапкан.

Күрүнө болгаш кооперация салымшыкынын, нинтинин темпизиге черлерин катый алдырга, үрүмкенин саар барлаа саарылгазын бирги чартык чылда 112 млн. рубль болган азы эрткен чылдын ол үеинде турганындал 5 хуу (5,3 млн. рубль) өзүлдегил болган.

1979 чылдын бирги чартында кол-кол салыг организацияларын үрүмкөп саар бараан саарылгазынын планын күүсеткен:

Table with 3 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual. Rows include electricity, metal, wool, etc.

1978 чылдын ол үеинде денээрге хуу-биле:

Table with 3 columns: Product name, 1979 plan, 1978 actual. Rows include electricity, metal, wool, etc.

Хлеб продуктулары, Ээт, ээт продуктулары, Сүт, сүт продуктулары, Дагаа чуургазы, Чигир, Кондитер кыдыглары, Картофель, Ногаа, Улетпур барааннары, Хөй айыма, пестер, Трикотаж кыдыглары, Хөм илик, Мебель, Соодукчулар, Хөй чур машинналар, Электроинструменттар, Радиотехника, Чааг-тергелер, Материалдык, радиолалар, Телевиорлар, Чикк автомобильдер, Республика чагыргалыг үлетпур бугурулуелери салыг организацияларын бугурун бээр барааннарынны планын 105 хуу, оон иштинде олар чугу үлетпур 72 хуу, чурт үлетпурүнүн эргелели 106 хуу күүсеткен.

Бирги чартык чылда чоңга ачы-дуза чедиринин планын 99,7 хуу, оон иштинде хоорайларга 102 хуу, көдээ черлерге 97 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдын ол үеинде денээрге чоңга ачы-дуза чедиринин кемчээли 3 хуу, оон иштинде көдээ черлерге 6 хуу өскөн.

Чурталга туугунга көрдүнгөн капитал салымшыкынары бирги чартык чылда 79 хуу шингездинген азы эрткен чылдын ол үеинден 9 хуу өвөөн болган.

Чылдын бирги чартында эрткен чылдын ол үеинде денээрге 2 хуу хөй чурталга шөлдүн ажылгалта кириген. Чурталга шөлдүн ажылгалта кириеринин күрүнө планы 74 хуу күүсеттинген.

Чер-чер Советтеринин организациялары чурталга шөлдүн ажылгалта кириеринин планын 83 хуу күүсеткен азы эрткен чылдын ол үеинде турганындал 34 хуу өвөөжөн.

Культура-амырал туугунга көрдүнгөн капитал салымшыкынары 49 хуу шингездинген, эрткен чылдын ол үеинде турганындал 8 хуу өвөөжөн. Куйтурга болгаш уруулар ал-бан черлери тууганын планын күүсеттинген.

1979 чылдын бирги чартында 2,8 мун оодар, кыстар бешка билгенин аттесталын алган, оларнын иштинде 1,5 мун кижик бугурулге ажылга турган, ортумак школаны дооскан. 5,5 мун кижик рес классты дооскан.

Кызылдын башкы институту биле Красноярскинин политехниктиг институтун Кызылда филиалы бо чылдын 423 анык специалисти доостуруп үндүр, олардан 180 кижик бугурулге ажылга турган, 130 кижик өредиаге черин доосар. Ортумак өредиаге черлерин 1151 кижик (оларнын иштинде 333 кижик бугурулгеде ажылга турар) доозуп үнер.

1979 чылдын июль 1-де республикага школа намын четпааннерин 219 албан черлери ажылга турар, оларда 16,2 мун чаштар бар. Кириерлер адырларыгге 10 мун кижик дыштангы, «Жарик», «Азас» туриски баазаларга болгаш бугурулуелерин, организацияларындыкындагы бажынарынга 3 мун кижик дыштангы.

АМЫДЫРАЛ ХАЙЫМЫНДА

— Чааскаан беле чааскаан-амырай. Бо дорге көгүсү ийи ангы билиштин деп болдар мен. Чүгө дорге, мен ийи догандар турар кийинкиңиң түрөктеринин болгаш сеткилик байлаан чүндү-беле тем-ээрра? Олар хөй уду-та-нимыр, ташыазым өнүктөр-юм, өштерим... Ур үдө чаас-каан-даа артып калыма, олар уругуру тээ-биле — хүдүмүрүлгери, чыгып на-картарым, элдек сестерим, сактып чоуашкынын, кичөө-дөрүм мен...

Мен ол оолдун чүгүмүн ыт ок дымдай, оң кой-а-тыгы арныте, кара нарк-тарымче толгай көрүп оу мен. Эрөөдө ийи-беле Бис. Орус, поминар салыр стелаж, идере-бичи, шыйим калыпкан сазыбар.

Оолдун нарктары тамдык-та муңгарай, мичалээк көз-көк болгаш-ла дескел чор, эрес оттугаш шымарай дээр... Арменинин Чогаалчылар эзелдинге оон дугайында мында дилтасар: Альберт Исиджакан — эзелдин эң азгыч кенжүтү. Оу элдин каш поомаларын, шүдүктөр-нин ийи чымдыкын, «Ине, аяй, мен койну-ле мымсы-

Совет кижиниң мөзүзү

жыггыттары-бизе дегне шко-ла-ны доозуп алган. Оон төрүт-күнгө хүндө эштери тар (музыка кересесе) белеке берген, ол анда ойлап өөрөн-ип эгелес.

Уданаада Исиджаканнар-нын эг-бүлө район төвү — Горлица ноже берген. Ур ам-ыр болса, оолдун калды-кынак экигизи бээрине амталар ийлеп турган.

Уданаада ук черин «Эл-гөзүр» деп солуунга Альберт-тин баштайгы шүдүн пар-ла, сөөлүрүдө эштери оон шүдүктөрүн Ереванда анык-та-рып солуунга чедир берген-ер. Оон соолда оолда чага-лар кез эгелес. Оу Ар-менинин аяны-буру хоорай, суурлардыан. Москва, Ле-нинградтын хары-лаа ырак Болгариядан беши кезп тур-ган. Авторлар найгамачык эш-шүдүктөр дөш өөрүп четтир-генин илоргойбап, кантгы ду-лаа керети деп айтырып, «Элгөзүр» Корталынын тар-дырчу бербе деп, кантгы-лаа берсе болса, «Ине»-даа аяныч-кып туртпай эрттерин чыгдар-дын сакып-сеткиле килпиз-чекти бобамыз дош» тур-тарын чагып турганар.

Альберт тардан ангыла ак-кордеонга база ойлап өөрөн-ип

М Е Ш К Е Н - Х Ө Л

Кара чымыдан тура-ла Мешкен-Хөлдү кылдым чуртпай өскөн мен. Оу ийди-ла уугу эвес хөлдү догандар чурбни аякы хонштар бар чүгө Часпар чымы, кузун ол хонштарга өлөр мыңару-ла алаар. Ма-маган хөлдү шынааында, беддирине, ке-дээр дагларда чыгыла бер-ген чортулар. Кадарылар-нын ири-хөмейи, дайы-кымтымы, кештошкен чыгы-ларын, өрөлсөөн хөй, өшкү-нү үнеринге холушым бар ныз таалаычты дымалар.

Кузун, чымы Мешкен-Хөлге мал-маган иймеле турар. Ону догандар тура алдар-ныман ангыда, ираак-уакта турар алдарыңду кужураат-кай мал тагмас-даа хүч үс-түр эвес. Ийич ол хөй мал-маганни, каларын-сүрүктү-лериниң үчү хөлдү сугла-рында кара шаар апарган эштин чорур хөй куштарын үнүгө паттыгарга, урлук-чы, тааланч-ла ийин. А өскөртөн келген, чапчы-паан кижилер найган, ма-гадан-даа хаммас болгулаар-ла.

Бир мындагы тааварыла са-гымчаллар ирвас ийин. Кы-зыл-Маалжын школянын өөрөдөгө эргелешкен Чингиз-Доржу дээр башкы суртуз чымы алды дээр Хөл суу-гана көлөгөн. Ол бир көжө-кө Харгаз-Балжынга келген, а-а-а-аа хөлдө келген. Башкы ша-ла-була шай иже калыма, дапшаар үнгөш, хөлке көрөш, ноже деп кайтан туруп бер-ген. Эртен база-ла дад ба-жында тура халаам, чыгып наамаалымн чыгымын кы-рымдан хөлке кайтан олур-ган. Оон дриң келген, «Ине, хөлке эдиртп көрүрө-рем» — деп, бистен дээрге, ийи оол башкымны эдирт-көш, хөлдү шынааымы эл-ткү кезип эдирткен бис.

Башкымы: «Аа болга, кө-вөй!» — Аа, чаракын, ма-га-дын! — деп магалла-ла чо-руу болду.

Алгаа өөрүшкү-мантайык келген, хөлдү кужуңду хөй-чү, чарак-тагыйым, хөйбас-тажым магаллаан.

— Бо хөлдү Бай-Хөл деп алдыа дыкма-ла ийи. Моон-өмөч хөй мал-маган, өөр-өмөр кужу найган төнер! — деп хөредди. Кырган Шокор ирей оун дыман орам:

— Моон бижикке «Бай-Нуур» — Бай-Хөл деп бижип турган хөл түвө бо. Мешкен-Хөл дээрге база-ла ажырбас. Бистек дегер, алтай козала-рыныс аң кирер, күш эштар хөлдүктөрүн «мешкен» даж-жир, азы «дужер, эштар» дөш домак чүгө-дир — деп тайыбырды.

Бистер бижик-лаа, аяныч-лаа уресте Мешкен-Хөлдү хөлдүктөрүн эштин, оон ту-ларгады чыгып чыган, оон ту-ларгады хуректин, өмдиг мол-дугулар, чавааар өөредип муууп өсүвүс. Бичывасте алай, хураанын, доругун келген хөй, өшкү, чыгып малдарыныс хөлдүс шы-нааымыга, оон кастарыны, алдыларыны, өдрөктерини, дуруларыны, ийи өөр — бирөөнүн 16, өскөндө 4 куштарынн аразына кала-

ры баа «сыгырың» үшөө. Атам ову көргөш, «көзүң сакты бергендерин», алпашын салыпты, ам ажырбас оларын» — дээс. Оу бугаар хөлдү сактыларымга, чоргар эштин чорун турар ийи оон Мешкен-Хөлдүк арыс сүт бизеги хөз-оор, көрдүгү келканын, дегеме шы-наанымы куузуун-чымгырым, терен өт-сигени салтмы айык-биле сагданадыр эсет турар. Оон кылдын дугарга хөлдү хонштарында совок молчыннарнын өслери, дил-диге куруттар дег, агарын берген тургулаар. Дү-түмөс совок сүрү оон шынааында, беддирине болган көдрө шаттарында отптан чорур Хары-даа хөлдүн башын, алды-кы, үстү хамыаларын эрес-көжө — механазаторлар шартек дө хөлдөрүн көлдүр «сырааш», сырый үгөн чагай дуктуку өстүрүп ав-ла-ла турар. Моерен, өткөн, каш-тешкен малдынын үмү, ма-гадан хаммас: кедиктер төрөп агылар, дурулар оолдарын чымынаалды сүрү алган, бирөөн мурунда эдирткен, өскөн соовдан хайраараан хөлке бо-ла кирип ирай. Ийич хөл ирвасада күш па-шаар, оларын үчү уягы-тып алаар.

Ийич-лаа хөй черин күш беле кижилер кады-коза чуртпай чорур. Оларын өдүргөн деп чүгө-даа дынла-лас, уагу кижилер, мыянып авалар, урут-дарымн «күш өдүрбөс, уаку үрөсөс, каргы-жы чөлдөр чор» деп сургана-рыган. Ийичаан оларын өдүр-гөр хөрек чок, камгалаар.

Бир-ле эртен кедөртөн ий-рип келген, сүт иштин дөш хөлке киришенин чыгымын хөй деп алдыр дош, шыкы хай кирдим. Ийич-Хөлдүк кылдыны чорума, бора хар-гыга өдрөктө шоглаан тур-ту Харгыга өдрөктө төгөргө-лө, дугу бурулаан. Алтыра ба-дыны каалты. Одрөк хөлдүн кылдында догелдик ирваса чымыр. Чөдө берген көрүм-гө, хамы сыгын чымыр, ол хөлдө чалгынар-биле бир-ле чүвени шыварын орал-жыр. Оларым саабгар. Чап-гып алаанда өргө олту хире бора-бора чүвөлөр дошун на-рактары, сарыг хайлары-беле бакмыал чыдылар. Көр-гөй берген, хөлдөйим жука-гаш, хоруп чыгыла 8 өдүрөк оолдарым олте кирп нагаш, ийлепти чыккан кезип ий-рине салган, хөйлепчи-биле хөрдиг богам, моондугу-биле хө эдөөдөн дүй тутуш, аа-те чанышпа мен.

Өтө инкөрөнгө атам ба-тай чөмөлөп чоруй, өдрөктин башкын көргөн, «Иселек чыгырын каан, уакун ба-рып икел» — дээс. Уакум өскөнгөш, десине салган, оолдары-биле калды чыгырын каап бис. Мурунга суза, чыкче-тарак каап бердим. Баштайгы хүндө хөрдү, «моготтуним» чытса-лаа бер-ген чөми бүүдү чип орам болду. Алды хонгайда өдүрөк кылдатпай, чалгынын хөрдү орам апарган. Оолдарым баа өсөөп, өш иштинде маннаым, төмөп турар. Ол хүч аал кы-ры-биле өдрөктөр эштинан, ужул өдүргөш, өдрөктерин ал-гы-кыштым медээжөк, соол-

Эки чаңчыл дугайты

«ШАЙЛААР ЧЕР»

Хамас областын төвү — Аба-кан хоорайга чорум. «Шай-лаар чер» деп уузу жүк-тер-биле адим бижикчилер жана черлер, күдүмчү-лар беддирине, бааар-рынок шөндөдө болган салгылар чогуунда база нарк иштинде бар болгулаам. Ол черин удуг, биче зурткычылары болган жорумал кижилер Абаканын кантгы-даа күдүмчүзүгө чоруп чораш, шайлаар черин тып аарын көчүрү магалдым.

Алыс бөтүм согуурган кы-жа болгаш, бир шайлаар черин чыныга чөдө бердим. «Адуурут аякчы! Шайлаар черине кирип икелээрар. Хамас шайлаа икени көрү-өр!» деп чалаганын содуу утталгыр бижип каап болду. Кири бердим ийи оон. Ха-мас шай-биле хайлындырып каан шайлын чагымын алдым. Тыга калыңдырып чынып хайлындырган сүттү шайык доран сактып келдим. Ха-мас шай-биле бижирип каап боованы болган бооракты база чагымын алдым. Уске бижирган ол боова, боорактар тыга боова, боорактар-биле пара-ла олчар дөш болду. Төгөрчү-төгөрчү бооваары-нын дапшаанда хамас чөмүн шонар-шонар утулгалары ба-ла бар болган делээ. Ам-на чүвениң улкүрү билип каап бөлбөм мен бе!

Хамас көчүрөк мен. «1980 жылда Совет Хамасы-нын 50 харлаар оон бөлүр!» деп бижип каап. Ол дозууно көчүрүп каап ора, хамас чөм-үндү буртпа шагдан бар кылып чорашан аш-чөмөнин соокчанын чөмөлөмөк икелди, ол чөмүн сүксүшүмү, хүч-дүдөчөдөн күдүмчүзүм ала-тайбар-ла биле бөрү чүгө болду. Абакан хоорайда кыл-гелдан каап шайлаар черлер беши ол чөмүн хөлдүн эл-бон көрүтүп турар. Мен бо дугайын мытатас чор бо

деп болаан мен, хары-даа бижирп дугурга база тава-рык бердим. «Азиянын төвү шайла-деп аттың-чартып маргалдаа болуп турду. Брак-уак чер-лерде чалагыларын мөгөлөр болган бистин районлардан мывеле кижилер база чөк-килен келген. Бир эртен «Уу-Хем» ресторанын чыныга кылаптан чор мен. Угады берген амак кижини хомулап чугалаанын дымнааш, чүрөө сырт кы-дырмам. Чугалаанын уун бо-ларымга. Монгу-Тайга рай-ондан келген, ийек калды-рып турар, бо хоорайга чү-ле мөгөлөр көрүп ар дөш чөдиг келген малчын болду. Оу кырган мынча деди: — Эртен шай ишпезимге, бажым арамдар кижин мен, оолдарым. Шак бо шак со-галдым шайлаар черге кире бердим. Аак эрди мырба-дым. Ийик шай айтырыма-га, бир урут мыңлар хеле-мечил берди. «Бистер ам шай хайлындырас апарган бис. Шайнын орулганы көч-үт элөшт боорга, соокан каап бис. Бо кызыл хоорай-да тыга чөм туржук, тыга шай хайлындырып турар чер тайда мыйнаа!» — деди.

База бир барымдал бар. «Бо хүнүнү ийик!» Суксап-чымы. Шай жыктер чөр найда иргэ деп, казылай берген уаку музөени көрүп-норуп алган, бир айтырар чүгөн ол-ла болгай. Хары-лаары беши берге. Бистин төш музейлик чогуунда шай-лаар чер чок. Шаг-шаан-да Краветско-Шетингил күдүмчүзүмга «Чалак столова»-ды деп хүдүт-молалык бир чөмөнчир шайлаар чер тур-ган. Оон бажынын таваан дапшыйлыг трактор арыгдан каапкан. Ам оон орунда а-лашаан тулуг эгелес. Оон ийик чүү болганын билбес мен. Көргө бир кылып-лаа, бир соккап-лаа турар.

ДҮНЕКИ ЭЭЛЧЕГДЕ

Балдырмы, отга гил каан кара хөлек баарымста чаа эскен бустаным тур. Мастер эжим өрүмштер станокте.

Маажым көрүп, мээ-биле дүшөт олу.

Дүштөн дээрге база чыкты, таарышса, Дүнекиниң үш шак ичкан, шип-ле шижэен, Даглар бажы чаа-ла чырын үнүп орам, Таалаыч кидин үйү үзө-дир.

Барык бир муң черден көдүргөн, Маган, ала-ияны-буру даптар шыккаан Хааржактар — ажымыны түпсөл ол, Хамык байлаан, и миңа пунту бары магат.

Калган билер, эртен-даарга бо-за черге Калдыг хүдү өдүрүлө туртугаран.

Кара хөлек тиккен олар орун суау Каде азы шайлаарак-лаа турар мыйнаа.

Ийича бисти база катан хоорай туулап, Бынгы олар, ырак оркуй кийтга боор, Ажыктың чаа каамалдар дилеп тычтып, Амгы бо дег, тайгаа шайлаар орам боор бис.

Ч. МАНДЫНЫЧЫ.

САЯН СЫН ДЕГ

Пушкинниң шүдүктөрү Чүгүгү күш дег ужуң өр-көл, Пушкинниң шүдүктөрүн Удуг-Хемин элөй чуртпаан Удугууны мрам ишкан Удуг-дартып таяны берге, Бузут бүргөш, иштөсөбөс, Чогуу ишкан монге тыншы Чогаалчының шүдүктөрү Шобан дегген Саян сын дег.

Ю. КЮЗНЕГИШ.

О. ОХЕМЧИКТИН «Ойна берем, хөгжүмчү» деп фототюду.

«ОРУС ДАГЛАР» НЕПТЕРЭЭН

«Орус дагалар деп сургалма аттракцион Пенза сураалык беле кетип чаа чуртгаллажа зыял кирген. Оон бедир элчиликке өшкүнчүлөк бөлөмөк оон аттарларын бөлөмөк оон аттарларын болса доорайым Култура бол-гаш быштамыла перимениң

директору И. Балаалеекө бо-ла көчүрү түдүрүзү ижжө-мөр А. Миллерге чөмөлөткө шөкчөлдөрдүн тынсыкмыа. Чуртгун бөжөк кире паркта-ры ол чаа көмөлөмөк шы-гыларын чагыдып алганар.

БҮРҮНГҮ «ЭМЧИЛЕРНИҢ» БИЖИИ-БИЛЕ

Эм үнүштерден чөп ажир кылдырына Армения фар-мацевтика бешке өскө чур-тал турган төөгүчү Еште дү-гөлөк. Оон «Ворба болгаш Армян дөшүн дугайында деп нокунда беддөстөгөнөсөн бүрүнүчү эмчилердин ажир кылар дугайында бижикти-рин фармацевтилер кокуур-саганар. Хүдүлүктүрүкүрү-болгаш аллергияга удур эм-нери артыгдан канчаар кы-мыр дугайында бижикче олар кичкэндей салганар, оларнын чандыктарын ажылааннар-ба.

Есилеттин, кадалалттынмып турар бижиктердин ар-зында бистин чөмөкчө бедир бирли өскө эм кылар кижилер эм үнүштерин рускай өдөрөгө тарым өстүрүп тур-гаш дөш дугайын бижикчилер

Редакцияның адреси:

Кызма, Шегинин-Кравченко күдүмчүзү, бажын № 3, ГЕЛФОННАРЫ: Редакторуну оралычтарынын 2-23-24, 2-31-75 харысалгалы секретарынын 2-23-33, партиянык амырал болгаш совет туркуту икелдөөлөрүн 2-37-13, промдала калдыны 2-31-75, култура кылдыны 2-23-54, көжө ажыла-агы кылдыны 2-21-47, үктөрү калдыны 2-22-84, чага кылдыны 2-41-27, информатив кылдыны 2-20-60, корреспондтарын 2-27-41, бухгалтерия ны 2-12-45, солун казөбө баргалда 2-32-75 телефоңче долгаар.

Тыга АССР-ның ИХМ-ның Кызылда КАИ-ның 1973 чыл-дын январь 17-де Шобан Михайлович Сааяга тынсы-каны ААН сериалын 881694 дугаарык чөмөлөк шына-ла.

Делегей байдатының дугайында беседалың «Правда» солунун позитивтик тайма. бмрлакымы Ю. А. Жуков чо-рудар. 19.40 — «Бистин спорт турктарынынң ада-биле», Контр. 20.00 — СССР Уду-старынын 7-ги тайы спар-таквалазоннын байрдык аы-дымының. В. И. Ленин аттыг Төп стадионын ачыдылды. 22.30 — «Уе». Информастыг программа. 23.00 — 01.10 — СССР-нын Удустарынын 7-ги тайыг спартаквалазон аякы-канытга тураскаалган көч-дөрт. Күрөниң Төп көшпөрт алдыдан дамчыдылга. Төп-генде — медаллар.

Редактор		В. С. ШАРВАНИН
ИНЖЕНЕР		«Ораш кат» 9.30, 11.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.
«ИНТЕР»		«Киночыгыш» 9.40, «Ак флюгер» 11.10, 13.00, 15.00, «Бичин ол бар квартираны көзөңөңкөнгө боор» 17.00, 19.00, 20.40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»		«Капитан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»		«Кызма чөпө-чыгыш» 15.00, «Тайга хаады-чын төңгүчү» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ЧАПТИ»		«Балкөңгө үнөр бо аймыктык эжин» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.